

розділ перший

ГОСПОДАР

Рік 1008

І все степом, степом, та широким битим шляхом, коли дорога здається нескінченною, як і ота лазурова полотнина у вишині.

Від Переяслава, що на Трубежі, до Горошина, що на Сулі, Київський князь Володимир із дружинниками їхали цілий день. І лише перед вечором дісталися порубіжних укріплень, за якими вже лежав Печенізький степ — ніким не змірянний, лютий і несамовитий.

Сонце посунуло до обр'ю. Його проміння барвило вершників у рожеве, старанно вигрівало їхні праві щоки та добре висвітлювало внутрішній бік довгого земляного валу, що неоглядно простягався зі сходу на захід.

Поряд із підніжжям насипу жовтіли глинобитні хати, і десь там, біля них, на початку гостинця здійнялася цяточка куряви й почала стрімко наближатися до княжого походу. Володимир розгледів, що мчали, принишкнувши до кінських грив, троє воїнів, а за ними невимовно пилюжився шлях, і цей пил сіро-червоною пеленою повільно розповзався в сухому стоячому повітрі над зеленою ковдрою високих трав.

— Чи не сам сотник Гороша виїхав нас стрічати? — Володимир примружив очі, а потім повернув голову праворуч, до молодого архієпископа Бруно Кверфуртського. — Цей сотник двадцять років тому заснував тут заставу. Тому люди так і назвали це місце — Горошин городок.

— Один сотник заснував ціле поселення? — не повірив Бруно.

— Сотник Гороша прийшов сюди за моїм наказом, — пояснив Володимир проповіднику, — та привів із собою чимало людей. Вони й почали робити цей насип, щоб захистити Русь від печенізьких наскоків.

— Довженний, я бачу, вийшов насип, — Бруно махнув у той бік правицею. — Йому ні кінця ні краю не видно. — Він захоплено похитав головою. — І все це зробив сотник зі своїми людьми?

— Горошинці звели свою ділянку валу, — терпляче розтлумачив Володимир. — А далі робили інші. Ми такі городи-застави навмисно поставили недалеко один від одного. Уздовж Сули, на її правому березі, і вище Горошина, і нижче. А згодом усі земляні вали поєднали в єдине укріплення.

— І печеніги тепер на руські землі не нападають? — у голосі Бруно затріпотів сумнів.

— Та ходять ще печеніги на Русь, — Володимир скривився, ніби в нього раптом занили зуби, — ходять. Але вже не так часто, бо наші застави перекрили їм зручні дороги, — Володимир обернувся до високого чоловіка з куцями чорними вусами, який прямо тримався в сідлі та уважним зором роздивлявся навкруги. — Чи не так, Бахаре?

— Це точно, княже, — тихо підтвердив боярин Бахарь. — Степовики нині шукають інші шляхи. — Він отримував від порубіжних застав всілякі військові вісті, розсилав по степу своїх спостережників і тому сповна й достеменно знав про всі печенізькі улуси, що сиділи навколо Русі. — Нахабства в печенігів, звісно, поменшало, але спати на заставах не доводиться.

~

Троє вершників уже домчали до княжої дружини та, розвертаючи коней, перейшли на повільну ходу.

— Мій уклін тобі, княже. — Жилавий широкоплечий Гороша, під яким ще гарцював його воронько, наблизився до Володимира. — Чи добре добралися?

— Та не заблукали, — князь пальцями підрівняв короткі рудяві вуса, — і ніхто не напав. Ти нам краще скажи, чи гуляють печеніги на тому березі Сули?

— Кожного дня, — Гороша стримав, нарешті, свого коня й поїхав поруч із Володимиром. — Виїде зранку ватага печенігів та й блукає берегом. Подивляться степовики, що наші воїни на заборолі чатують, і повертають назад. По обіді з другого боку якісь розвідники з'являються. Чи хтось табун коней прижене на луки випасатися. І так цілий день. Уночі теж за ними стежимо. Та й вони, мабуть, своїх наглядачів по ночах посилають.

— Я ж казав, — напівголосно нагадав Бахарь, — що печенігам довіряти не можна.

— Чуєш, Бруно? — Володимир повернувся до архієпископа. — Нащо тобі в тридцять років помирати?

— Мене веде воля Божа, — відказав Бруно. — А слово Боже захищає. І печеніги повинні взнати Ісуса Христа. Бо він страждав і смерть на хресті прийняв за всіх людей, сущих на землі.

— Свята людина! — здивувався Бахарь, осудливо похитав головою й пояснив Гороші:

— Із германських земель архієпископ до печенігів добирається. Хоче їх до християнської віри залучити.

Гороша з цікавістю розглянув проповідника й заспокійливо хитнувся в сідлі:

— Може, щось і вийде.

Потім сотник помовчав, подумав, згадуючи своє щоденне буття, і почав помірковано розповідати:

— Із печенігами, Бруно, домовитися можна. У мене жона з їхнього племені. Уже п'ятнадцять років із нею вікуємо. Сім хлопчиків у нас народилося та дві дівчинки. Родичі жінчині до нас іноді приїздять. — Подумав ще та серйозно додав. — Мирно тут живемо. Коней у печенігів купуємо...

— А якої віри твоя жона? — посміхнувся Володимир.

— Християнської! — гордовито проказав Гороша. — Я привчив. І діти в мене хрещені. У нас тут свій піп живе. Церкву маленьку спорудили.

— Ось бачите! — Бруно повернувся на всі боки, наче вітаючи перемогу своїх переконань. — Слово Боже силу має!

Неспинна дорога привела в містечко, яке було наповнене жовтими глиняними хатами, кострубатими вишневыми деревами та стрімкими допитливими хлопчиками. Вони, перегукуючись,

бігли за вершниками, доки ті не виїхали на площу перед зачиненою брамою.

За брамою розпочинався Степ.

— Відчиняй ворота, — наказав сотнику Володимир. — Бруно з товаришами підуть далі.

Гороша махнув рукою своїм воїнам, ворота в ту ж мить почали відчинятися, а сотник занепокоєно поцікавився:

— Куди це на ніч? Та й вечеря на столі. Нехай би проповідники відпочили. А вранці вже й продовжили б свою путь.

Володимир знизав плечима:

— Вони поспішають, — і обернувся до Бруно. — Не забув, що обіцяв?

— Зроблю, що зможу, — кивнув архієпископ. — Передам печенігам твоє мирне слово.

Ворота відчинилися, Бруно та його троє товаришів злізли з коней і попрямували до відкритого простору. Вони вийшли на берег Сули, піднялися на маленький пагорбок і почали молитися.

Володимир теж зіскочив на землю і скорим кроком залишив городок. Його цікавило лише одне: чи зможуть печеніги взяти приступом Горошин? Він, оцінюючи, оглянув кріпость ззовні й залишився задоволеним — земляний насип був заввишки в чотири людини, а зверху вала ще тягнулися заборолі із загострених колод.

Тим часом четверо проповідників завершили свою молитву й спустилися до річки. Володимир про всяк випадок попростував за ними й став дивитися, як їх двома човниками повезли до того берега Сули.

На степ поволі осідали фіолетові сутінки, вода в річці потемніла, а небо, розмальоване

сонцем, зробилося жовтогарячим та лілово-малиновим.

~

Через п'ять місяців архієпископ Бруно та його товариші повернулися до Києва. Бруно переказав князю Володимиру згоду печенігів на мир із Руссю. «З цим я й прибув до государя Русі, — написав пізніше у своїх спогадах Бруно, — який за ради успіху Божої справи схвалив це, віддавши в заручники сина. Ми ж посвятили в єпископи одного з наших, якого потім государ разом зі своїм сином розмістив у середині землі печенігів».

Рік 1013

Простиглий вітер кружляв жовтими листочками й гострими краплинами холодного дощу. Двоє охоронців біля брами мерзли й нудьгували — цього вересневого ранку через Градські ворота до Києва проїхало два вози та пройшов один дядько з напівпорожнім мішком.

Четвертим на дорозі з'явився верховий. Кінь наче сам звичним кроком прямував до воріт, а вершник лише похитувався у сідлі та позіхав. Один з охоронців упізнав кінного і вийшов на узбіччя вимощеної колодами дороги.

— Ранок добрий, Тетво, — охоронець погладив коня по гриві. — Гляди, у дрімоті під копита впадеш. Ти що, всю ніч їхав?

— Та майже, — Тетва розтер лівою долонею обличчя. — Як тут, Журиле? Тихо в Києві?

— У Києві — тихо, а поблизу війська табором стоять, — Журило потопавав поряд із конем. — Князь Володимир силу збирає, бо, кажуть, Болеслав із Лядської землі на Русь походом пішов.

— Уже передумав Болеслав, — стомлено посміхнувся Тетва. — Розігнав своє військо.

— А чого це?

— Та жадоба всіх загризла, — Тетва неквапливо в'їжджав у розкриту браму. — Не знали, як Русь між собою поділити.

— А хто хотів ділити?

Але Тетва не відповів. Його кінь минув ворота й продовжив стукати копитами по вулиці, яка тягнулася повз церкву Святого Василя, Бабин Торжок і вела до кам'яних палаців Київського князя Володимира.

~

Бахарь тільки почав снідати, коли увійшов служник і доповів, що прибув Тетва.

— Веди негайно, — Бахарь піднявся й зустрів Тетву біля дверей. — Сідай, поснідаємо разом. Чи квасу, як завжди?

— Квасу, — зморений Тетва опустився на лаву, і Бахарь налив йому повний кухоль.

— Не чекав на тебе так скоро, — Бахарь сів до столу з протилежного боку й уважно глянув у виснажене обличчя Тетви. — Не чекав.

— Там уже нічого було робити.

— Щось трапилось?

— Як собаки скажені перегризлися ляхи й печеніги, — Тетва випив за раз півкухля, зітхнув і відчув, що до нього повертаються сили. — Спочатку все в них було добре. Князь Болеслав зібрав

велике військо. Разом із ляхами погодилися йти на Русь печеніги та германці. Болеслав домовився з ними — хто які города обкрадати буде. Але всім казав, що йде в Київ визволяти із темниці свою доньку, її чоловіка та доньчиного духівника єпископа Райнберна.

— Єпископ уже помер, — зауважив Бахарь.

— Це для Болеслава, гадаю, не мало значення. Йому потрібний був привід, щоб пограбувати Русь. Але щось його ляхи з печенігами не розділили, побилися між собою, і кагани із Болеславом не змогли остаточно домовитися, — Тетва допив квас, і очі його прояснилися. — Закінчилося тим, що Болеслав наказав знищити печенігів. Ляхів було більше, і вони всіх печенігів порубали. Германці не стали втручатися й пішли геть. На тім похід на Русь і завершився. Тоді я вирішив повернутися.

— Снідай без мене, — Бахарь підвівся. — Віднесу твою новину князю.

Тетва відломив собі шматок хліба, надкусив, потягнувся до м'яса, що духмяним пагорбом покоїлося на тарелі, і, жуючи, запитав:

— А він Святополка ще не випустив із темниці?

Бахарь затримався і, перш ніж відповісти, суворо звів брови разом, бо був невдоволений тим, що відбувається:

— Дуже велика провина у Святополка. Як гадаєш, нащо князь оженив сина на дочці Болеслава?

— Звісно, — мотнув головою Тетва, — щоб мир із ляхами уладнати.

— Святополк же з Болеславом змовився, проти Володимира піднявся, закортіло йому

самому княжити, — Бахарь пішов до дверей. — Тепер миру з Болеславом у нас немає, а Святополк дістав собі лаву в порубі, а не Київський стіл.

~

Яскраво-червоний жар безжалісно пашів у горні, де на двох опорах розмістився невеликий ківш, у якому поважно кипіло розплавлене золото.

Майстер Далята підніс прямокутну, викувану із заліза, форму з круглими заглибинами, майстер Меша нахилив ковша, і жовтий струмінь полився у форму, наповнивши рідким золотом усі виїмки.

Тільки-но золото застигло, Далята перевернув форму та вибив із неї круглі бляшки. Меша великими обценьками, у яких на кінцях були бронзові печатки, став по черзі хватати ще гарячі кружечки та здавлювати їх. На стіл падали вже золоті монети з відбитками на обох сторонах.

Далята виплеснув на монети кухоль води, золоті кружальця зашипіли, наче зітхнули, і від них звилася пара.

— Ось вам і новий відбиток, — майстер простягнув монету князю Володимирі. — Гарний златник зробили.

Князь взяв златник, він був ще теплим і не зіпсованим від довгого ходіння по руках. На одному боці монети по колу йшов напис «Ісус Христос», і був викарбуваний Ісус із довгим волоссям, короткою борідкою та з книгою у лівій руці. На звороті — напис «Володимир на столі» та сам князь із вусами в княжій шапці, який сидів на стільці з хрестом у правиці, а за його лівим плечем було зображено тризуб.

— Добре, — кивнув Володимир та одним рухом правого вказівного пальця провів по довгому носу й пригладив невеликі вуса з іржавим відлиском. — На срібниках ми написали «а се его сребро», то треба зробити й златники з написом «а се его злато», — передав монету молодому боярину, що з осторогою дивився на свого князя. — Чи не так, Зубахо? Зроблять таку справу твої майстри?

— Мої майстри зроблять, — Зубаха обережно й зовсім нечутно поклав монету на стіл. — Але й ти, княже, повинен зробити свою справу.

— Яку? — відверто здивувався Володимир. — Я наказав побудувати новий монетний двір. Хіба не краще тепер працювати?

— Краще, — відразу відповів Далята. — І простір тут є, і добрих цеховиків зібрали.

— Важко було двадцять років тому, — додав Меша, — коли ми тільки починали.

Зубаха кашлянув, помовчав, обачливо добираючи слова, і неквапливо попросив:

— Потрібно, княже, узяти додатково ще двох майстрів, які вирізатимуть печатки. Бо вони бронзові й швидко псуються.

— А через якийсь час і п'яти різьбарів буде замало, — знову вставив своє слово Меша і згорда озирнувся на Даляту.

— Добре, — погодився Володимир. — Оце й уся моя справа?

— Майстрам треба збільшити платню, — продовжив Зубаха.

Володимир гнівливо глянув на боярина, і в його голосі з'явилася роздратованість:

— А мені потрібно робити більше златників та срібників.

— Мої майстри зроблять, — вдруге пообіцяв Зубаха. — Але гадаю, що у сплави, з яких роблять монети, треба ще додати золота й срібла.

— Це вже не твій клопіт, боярине.

— Наші гроші не хочуть брати іноземні купці, — зауважив Зубаха. — Вони кажуть, що монети занадто легкі.

— За наші златники та срібники купувати мемо товари в наших купців, — відказав Володимир. — Та будемо розраховуватися ними з нашими воїнами. Мені потрібно велике військо.

На порозі майстерні з'явився Бахарь, але не став заходити в середину, а лише виразно подивився на князя. Володимир зрозумів його значливий погляд, повернувся до Зубахи, проказав йому:

— У нас не такий багатий запас старих арабських монет, які ми плавимо. Так що, золота й срібла в монети більше додавати не будемо, — і стрімко вийшов із майстерні, бо кожен новий день приносив нові державні турботи.

Рік 1014

Прозорі води Почайни охоче відображали небесну блакить і білі клаптики хмарин. Саме в цих місцях двадцять шість років тому кияни охрестилися Волею Божію. Володимир пам'ятав, як усі прийшли сюди на заклик князя і за своїм бажанням. І прийняли Віру Христову.

А там, трошки далі, знаходиться яр, що здавна поріс чагарником та високими деревами.